

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України,
професора кафедри конституційного права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ДЕШКО Людмили Миколаївна

на дисертацію Вадима Едуардовича ГЕДУЛЬЯНОВА

на тему «Інститут представницької демократії в умовах сучасної
конституційної реформи в Україні: проблеми теорії та практики», подану
на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю
12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право»

Актуальність обраної теми. Обрана дисертантом тема дослідження є актуальною з урахуванням євроінтеграційних перспектив України, проведенням конституційної реформи, новими проблемами, з якими зустрілася наша держава під час російсько-української війни. Тому необхідні якісно нові погляди дослідників на ті проблеми, які наразі існують та потребують нагального вирішення. Тема «Інститут представницької демократії в умовах сучасної конституційної реформи в Україні: проблеми теорії та практики» є доволі цікавою з теоретичної точки зору та має високу практичну цінність.

Варто цілком погодитись з дисертантом у тому, що в українській науці конституційного права неповно розкрито проблеми інституту представницької демократії, а саме: його інституційної природи як цілісного конституційно-правового явища; системи принципів представницької демократії та їх співвідношення із загальними принципами конституційного ладу; механізмів реалізації представницького мандата в умовах трансформації виборчої системи; форм парламентського контролю та відповідальності органів публічної влади; а також ролі глави держави й органів місцевого самоврядування у функціонуванні представницької демократії.

Крім того, вітчизняна конституційно-правова доктрина тривалий час приділяла недостатню увагу аналізу впливу європейських стандартів і практики конституційної юстиції на розвиток інституту представницької демократії в Україні, що зумовлює потребу у комплексних наукових дослідженнях у цій сфері. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах воєнного стану та подальшого післявоєнного відновлення, коли від ефективності

представницьких інститутів значною мірою залежить стабільність конституційного ладу та рівень довіри громадян до органів публічної влади.

У цьому контексті дисертаційне дослідження спрямоване на вирішення важливого наукового завдання, що має істотне значення для розвитку науки конституційного права та вдосконалення конституційно-правового регулювання інституту представницької демократії в Україні.

Актуальність дисертаційної роботи підтверджує її зв'язок з науковими програмами, планами темами. Робота виконана відповідно до Стратегії розвитку наукових досліджень, прийнятої Національною академією правових наук України на період 2021-2025 років, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2016 р. № 119-р «Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ», Указу Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» № 179, Проекту Плану відновлення України 2022 року та «Концепції реформування системи судів із метою покращення доступу до правосуддя» тощо.

Варто зазначити, що дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України. Тематика дослідження входить у комплексні теми: «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у ХХ–ХХІ ст.» (0198U007793) та «Конституційно-правове будівництво в умовах надзвичайних правових режимів: пошуки оптимальних моделей» (01231U104048).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Вивчення та аналіз рукопису дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що тема дисертації висвітлена повністю. Дисертант доречно підібрав методи дослідження, завдяки чому висновки і пропозиції є належно обґрунтованими. У кожному підрозділі дисертації ґрунтовно досліджено відповідні теми підрозділу та на підставі цього зроблені належні висновки до розділу.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вирішено наукову проблему теоретико-праксеологічного дослідження правового регулювання інституту представницької демократії на сучасному етапі конституційної реформи в Україні з метою виявлення недоліків та розробки пропозицій для їх усунення.

Дисертація є першим комплексним науковим дослідженням, у якому вирішено наукову проблему теоретико-праксеологічного дослідження правового регулювання інституту представницької демократії на сучасному етапі конституційної реформи в Україні з метою виявлення недоліків та розробки пропозицій для їх усунення. На основі вирішення цієї наукової проблеми сформульовано такі висновки й пропозиції:

уперше:

- обґрунтовано, що до основних принципів інституту представницької демократії в конституційному праві України належать принципи:
  - а) верховенства права; б) верховенства Конституції; в) республіканізму; г) унітаризму; д) поділу державної влади на гілки; е) визнання та гарантування місцевого самоврядування; є) гарантування прав і свобод людини і громадянина; ж) юридичної рівності; з) гласності; и) субсидіарності;
- визначено вектори європеїзації діяльності:
  - а) Верховної Ради України (активізація участі у взаємодії з європейськими інституціями та підтримка спільних ініціатив; впровадження європейських стандартів, рекомендацій та кращих практик у внутрішній законодавчий процес та в інші сфери діяльності Парламенту України); б) Президента України (на матеріалах відносин з Конституційним Судом України: продовження моніторингу всіх дій Глави держави, пов'язаних із формуванням цього органу; заміна Президента України на Верховну Раду України в процесі призначення суддів Конституційного Суду України); в) представницьких органів місцевого самоврядування (інтеграція європейських стандартів у сферу екологічної політики, що включає децентралізацію, сталий розвиток, адаптацію до змін клімату та управління природними ресурсами; активізація боротьби з мовою ворожнечі щодо

виборних органів місцевого самоврядування через впровадження інформаційних і просвітницьких ініціатив);

- аргументовано відсутність прямого зв'язку між наявністю механізму відкликання членів парламенту виборцями та імперативним характером їхніх мандатів;

- запропоновано запровадити механізм ініціювання відкликання депутатів колегіальних представницьких органів, обраних за пропорційною виборчою системою, на рівні з депутатами, обраними за мажоритарною системою відносної більшості, для забезпечення рівності прав громадян у політичному процесі;

- узагальнено сучасні тенденції щодо відкликання депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів за народною ініціативою в конституційно-правовій літературі: а) дослідники, які критично ставляться до ідеї відкликання народних депутатів України, водночас визнають можливість відкликання на місцевому рівні як ефективного інструменту контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування; б) асоціювання процедури відкликання за народною ініціативою з наявністю імперативного мандата;

- аргументовано необхідність систематизації норм про відкликання депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» та запропоновано два підходи до цієї систематизації з рекомендацією вибору підходу після появи політичної волі для цього процесу (або окремі статті для депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів, або одна узагальнена стаття для обох груп суб'єктів);

- обґрунтовано доцільність систематизації актів Конституційного Суду України, що стосуються представницької демократії, на підставі їхнього змісту, зокрема: безпосередньої згадки про неї (4 рішення, 2005–2022 рр.); регулювання діяльності представницьких органів (24 рішення, 1998–2017 рр.) та аналізу представницького мандата (22 рішення, 1997–2021 рр.);

- запропоновано комплексну модель місцевого омбудсмана (на відміну від існуючих моделей державного контролю обґрунтовано необхідність наділення місцевого омбудсмана демократичним мандатом через пряму

виборність, забезпечення його підзвітності територіальній громаді та незалежності);

– рекомендовано в межах подальшого вдосконалення законодавчого процесу в Парламенті України передбачити, що до структури пояснювальної записки, яка надається разом із текстом проєкту закону, включатимуться розділи, присвячені «Кращим практикам країн-членів ЄС щодо предмета правового регулювання закону» та «Європейським стандартам і правовим позиціям щодо предмета правового регулювання закону»;

удосконалено:

– дефініцію поняття «інститут представницької демократії в Україні» – це система матеріальних і процесуальних норм, які регулюють конституційно-правові основи функціонування парламенту, глави держави і представницьких органів місцевого самоврядування;

– пропозицію виокремлювати такі ознаки інституту представницької демократії в Україні як загальні (у тому числі наявність власного предмета правового регулювання в межах конституційного права; функціональна спрямованість) та спеціальні (у тому числі профілюючий характер інституту; синергія стабільності й динаміки норм інституту, яка забезпечує його розвиток і адаптацію до нових викликів);

– позицію розглядати інтерпеляцію як письмову вимогу групи народних депутатів України до Прем'єр-міністра, міністра чи керівника іншого центрального органу виконавчої влади стосовно питань внутрішньої та зовнішньої політики або міністрів з питань внутрішньої та зовнішньої політики, розгляд якої відбувається за визначеною процедурою;

– положення щодо необхідності запровадження ефективного механізму відкликання членів представницьких органів виборцями як дієвого інструменту демократичного контролю, що сприяє підвищенню підзвітності та відповідальності обраних посадових осіб перед населенням на державному рівні, та вдосконалення механізму, існуючого на рівні місцевого самоврядування;

дістали подальший розвиток:

– положення про структуру інституту представницької демократії в Україні, що охоплює три підінститути: парламент, главу держави і представницькі органи місцевого самоврядування;

– положення щодо систематизації доктринальних досліджень інституту представницької демократії в Україні за такими напрямками: а) загальнотеоретичні дослідження, які висвітлюють еволюцію, конституційно-правові основи і теоретичні аспекти представницької демократії; б) спеціальні дослідження, що стосуються конкретних представницьких органів (Верховної Ради України, Президента України, місцевих рад, а також сільських, селищних, міських голів);

– пропозиції про внесення змін до Конституції України 1996 року, у тому числі щодо: а) доповнення ст. 86 положеннями про інтерпеляцію; б) викладення в новій редакції Розділу V «Президент України», у тому числі вдосконалення процедури імпічмента Президента України шляхом внесення змін до ст. 111;

– теоретичне осмислення функціональної ролі місцевого омбудсмана в системі публічного управління в умовах децентралізації;

– аргументація недоцільності дублювання положень Конституції України 1996 року в законах України, оскільки це може призвести до правової плутанини, зниження авторитету Основного Закону й ускладнення процесу правотворчості та правозастосування;

– пропозиції про уточнення змісту законопроектів, які нині знаходяться на розгляді в Парламенті України, у частині: 1) закріплення можливості надання Парламенту права притягнення відповідних суб'єктів за підсумками розгляду інтерпеляції не лише до юридичної, але й до політичної відповідальності; 2) відсутності обмежень застосування інтерпеляції за колом суб'єктів, яким вона може бути адресована.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, структурованих у 12 підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. У

анотації, яка викладена українською та англійськими мовами, стисло викладено зміст роботи, ключові слова, наведено список публікацій автора.

У вступі обґрунтовано вибір його теми, її актуальність на сучасному етапі розвитку Української держави і суспільства, сформульовано зв'язок з науковими програмами, планами і темами; визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження; обґрунтовано наукову новизну отриманих результатів, висвітлено їх практичне значення, відомості про їх апробацію, структуру й обсяг роботи.

У першому розділі дисертації розкрито доктринальні та методологічні засади дослідження інституту представницької демократії. У підрозділі 1.1 проаналізовано сформоване в Україні підґрунтя для доктринального дослідження інституту представницької демократії, здійснено огляд основних напрямів і підходів, представлених у вітчизняній конституційно-правовій науці. У підрозділі 1.2 розкрито співвідношення понять «представницька демократія», «народне представництво» та «принцип народного суверенітету», що дозволило автору уточнити категоріальний апарат дослідження. У підрозділі 1.3 визначено методологію дослідження інституту представницької демократії та обґрунтовано значення аксіологічного підходу для конституційно-правових досліджень у цій сфері.

Другий розділ присвячено характеристиці інституту представницької демократії як елемента галузі конституційного права України. У підрозділі 2.1 досліджено принципи інституту представницької демократії, зокрема обґрунтовано значення принципу субсидіарності у функціонуванні представницьких органів. У підрозділі 2.2 надано доктринальну характеристику інституту представницької демократії, сформульовано його визначення, розкрито систему ознак та обґрунтовано доцільність виокремлення в його межах підінститутів парламенту, глави держави та представницьких органів місцевого самоврядування. У підрозділі 2.3 проаналізовано конституційні положення щодо представницької демократії в Україні та їх тлумачення в контексті сучасної конституційної реформи.

Третій розділ дисертації присвячено теоретичним і практичним проблемам функціонування представницьких органів державної влади. У підрозділі 3.1 розглянуто питання формування персонального складу державних представницьких органів, зокрема в контексті можливості відкликання народних депутатів України та імпічменту Президента України. У підрозділі 3.2 проаналізовано проблеми функціонування представницьких органів з урахуванням європейських стандартів та досвіду. У підрозділі 3.3 надано оцінку сучасному стану нормативної регламентації діяльності представницьких органів державної влади в умовах конституційної реформи.

Четвертий розділ присвячено дослідженню інституту представницької демократії на місцевому рівні. У підрозділі 4.1 проаналізовано теоретичні й практичні проблеми формування персонального складу представницьких органів місцевого самоврядування, зокрема на матеріалах відкликання членів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. У підрозділі 4.2 розглянуто проблеми функціонування представницьких органів місцевого самоврядування в контексті захисту прав людини. У підрозділі 4.3 надано оцінку сучасному стану та перспективам приведення нормативної регламентації інституту представницької демократії в Україні у відповідність до європейських стандартів.

У висновках до розділів і загальних висновках узагальнено результати дослідження та сформульовано основні теоретичні положення і практичні рекомендації. Список використаних джерел є репрезентативним і охоплює наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, нормативно-правові акти й матеріали правозастосовної практики. Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим вимогам.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані в:

– науково-дослідницькій діяльності – для подальшого дослідження інституту представницької демократії в Україні в умовах конституційної реформи, а також для вдосконалення теоретичних підходів до конституційно-правового регулювання демократичних процесів;

– правотворчій роботі – для розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення конституційного і муніципального законодавства України з урахуванням сучасних змін у державному і суспільному житті;

– навчальному процесі – для підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій та інших навчально-методичних видань для викладання навчальних дисциплін «Конституційне право України», «Муніципальне право України» й аналогічних;

– практичній діяльності – для подальшого підвищення ефективності функціонування представницьких органів публічної влади на державному і місцевому рівнях.

Повнота викладу положень, сформульованих у дисертації, у наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні теоретичні положення і висновки, сформульовані в дисертаційному дослідженні, знайшли відображення у 36 наукових працях, серед яких 23 наукові статті, 17 з яких опубліковано в наукових фахових виданнях України, 3 статті – у науковому періодичному виданні іншої держави, 3 статті – у виданнях, що включені до наукометричної бази даних *Web of Science*, та 12 тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Оформлення дисертаційного дослідження. Робота оформлена згідно із нормативними вимогами і стандартами, що передбачені для цього виду досліджень. Дисертація викладена з дотриманням вимог ділового українського мовлення та наукового стилю.

Оцінка академічної доброчесності. На підставі аналізу дисертаційного дослідження та наукових публікацій можна прийти до висновку про відсутність академічного плагіату. У дисертації відсутні текстові запозичення, ідеї та результати інших авторів, використані без посилання на джерело цитування.

Зауваження та дискусійні питання щодо положень дисертаційної роботи. Дисертаційне дослідження виконано на високому науково-теоретичному рівні, має належний рівень практичного значення. Робота заслуговує на позитивну оцінку з урахуванням низки зауважень.

1. Позитивно оцінюючи ґрунтовну теоретичну базу дослідження, варто зауважити, що використання значної кількості методологічних підходів інколи створює враження їх паралельного, а не ієрархічно вибудованого застосування. Зокрема, потребує додаткового уточнення, який із підходів має визначальне значення для формування авторської концепції інституту представницької демократії (дивись вступ до роботи, а також підрозділ 1.2).

2. У розділах 1 та 2 автор переконливо доводить доцільність розгляду представницької демократії як цілісного інституту конституційного права. Водночас у роботі не завжди достатньо чітко окреслено межі цього інституту та його співвідношення з суміжними інститутами народовладдя, що могло б сприяти більшій концептуальній визначеності.

3. Обґрунтування системи принципів інституту представницької демократії є одним із основних результатів дослідження (дивись вступ, та підрозділ 2.1). Разом із тим, окремі принципи, зокрема принцип субсидіарності, потребують додаткового розмежування як загальноправових та спеціальних принципів конституційного права.

4. Автор широко використовує практику Конституційного Суду України, що безперечно є позитивним. Водночас у роботі не завжди чітко простежується критерій відбору рішень, які аналізуються як такі, що безпосередньо стосуються представницької демократії (наприклад, це стосується аналізу, проведеного в рамках підрозділу 2.3).

5. У роботі зроблено низку теоретичних узагальнень щодо еволюції інституту представницької демократії. Разом із тим, окремі з них могли б бути додатково співвіднесені з класичними конституційно-правовими доктринами, що посилює наступність авторської позиції.

Слід зазначити, що ці зауваження носять рекомендаційний характер та відображають власну позицію, яка може не збігатися з думкою автора роботи та членів спеціалізованої вченої ради.

Загальна оцінка дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота Гедульянова Вадима Едуардовича на тему «Інститут представницької демократії в умовах сучасної конституційної реформи в Україні: проблеми

теорії та практики» є завершеною працею, у якій отримано результати, які вирішують важливу для конституційного права наукову проблему.

Реферат відповідає змісту дисертації, а основні публікації належним чином відтворюють положення дослідження. Дисертація відповідає вимогам до оформлення наукових робіт, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 та пунктам 7-9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197. Автор дисертації – Гедульянов Вадим Едуардович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри конституційного права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Людмила ДЕШКО

